

Русацэнтрызм як ідэалагічны праект беларускай ідэнтычнасці

I. Агульная характарыстыка

Гэтая праца ажыццяўлялася ў межах даследавання «Праекты нацыі ды ідэнтычнасці. Беларусь–Украіна. 1990–2008», якое ставіць мэтай вылучэнне, апісанне і аналіз найбольш рэпрэзентатыўных канцэпцыяў нацыянальнай ідэнтычнасці, што існуюць у публічнай прасторы Беларусі¹.

У гэтым выпадку мы гаворым пра канцэпцыю нацыі як сукупнасць нейкіх цэласнасцяў і ўзгодненых уяўленняў пра сутнасць беларускай нацыі. Выдзяленне ключавых канцэпцыяў нацыі абпіраецца на дзве характарыстыкі:

а) наяўнасць сістэмнага вобразу мінулага, сучаснасці і будучыні беларусаў, у якім можна вылучыць пэўныя блокі, якія валодаюць семантычнай устойлівасцю і рэпрадуктыўнасцю;

б) магчымасць вылучэння інтэлектуальных асаблівасцяў, якія задаюць спецыфіку і канкрэтыку асобнай канцэпцыі менавіта як інтэлектуальнай канструкцыі.

Сярод асноўных версіяў беларускай нацыі, якія аказваюць непасрэдны ўплыў на палітычнае, культурнае ды інтэлектуальнае жыццё краіны, вылучаецца русацэнтрызм². Ідэйнае ядро гэтага праекту – разгляд беларусаў як неад’емнай часткі рускага народу. Рускі народ разумеецца як суперэтнас, які аб’ядноўвае велікарусаў, маларосаў і беларусаў. Суперэтнас вызначаецца адзінствам мовы і культуры, агульнасцю каштоўнасцяў і менталітэту. Сцісла гэтую галоўную пазіцыю русацэнтрызму можна сфармуляваць наступным чынам: *«Белорус, как великоросс и украинец, по своей теоретической и практической жизни является русским человеком, а Белоруссия, как Россия и Украина, составляют*

¹ Праект рэалізоўваўся ў межах Інстытуту палітычных даследаванняў «Палітычная сфера» (www.palityka.org). Уздзельнікі даследавання: Аляксей Дзермант, Аляксей Крывалап, Аляксей Ластоўскі, Таццяна Чыжова. Кіраўнік даследавання: Андрэй Казакевіч.

² «Русацэнтрызм» у гэтым выпадку ўводзіцца як тэрмін, які не выкарыстоўваецца шырока ў беларускай гуманітарнай сферы, але цалкам пасуе да дэфініцыі гэтага праекту ў звязку з хібамаі іншых распаўсюджаных вызначэнняў для гэтага кола ідэяў (рускі нацыяналізм, славянафільства /славянскі нацыяналізм, заходнерусізм).

часть единой общерусской цивилизации» (Криштапович, 1999: 134–135).

Адсюль выцякае накіраванасць на саюз з Расіяй як галоўную геапалітычную задачу для Беларусі. У пэўнай ступені перыферыічнымі для гэтага палітычнага праекту ёсць адсылкі да славянскага братэрства і згадкі пра «славянскую цывілізацыю».

Пры гэтым ідэалагічнае афармленне русацэнтрызму мае шэраг спецыфічных рысаў:

1) **ідэалізм**. Гэта самая значная характарыстыка русацэнтрызму, якая праяўляецца ў двух найважнейшых аспектах. Па-першае, гэта пастаяннае падкрэсліванне перавагі духоўнага над матэрыяльным, высокага над нізкім, рэлігійнага над свецкім. І, па-другое, заканамерны сыход у ірацыянальнае бачанне свету і, адпаведна, такі ж ірацыянальны тып абгрунтавання;

2) **дуалістычнасць**. У межах русацэнтрызму свет ва ўсіх яго шматлікіх аспектах ўспрымаецца і апісваецца праз дыхатаміі, дзе ёсць толькі дабро і зло (г. зн. высокадухоўны «славянскі свет» і загінаючы матэрыялістычны Запад), паміж якімі няма пераходных ступеняў. Гісторыя гэтага свету разглядаецца як адвечная барацьба двух пачаткаў, паміж якімі не можа быць перамогаў, узгадненняў і кампрамісаў;

3) **канспіралагізм**. Гісторыя і сучаснасць пры гэтым апісваюцца не з дапамогаю рацыяналістычных тлумачэнняў, а праз набор канспіралагічных тэорыяў. За кожным дзеяннем шукаецца схаваны намер – часцей за

ўсё злы. Глыбінныя прычыны працэсаў, якія адбываюцца, сыходзяць у розныя тэорыі змоваў. Адсюль выцякаюць сталыя пошукі ворагаў, нават у асяродку сваіх «папалчнікаў». Пры гэтым, калі «сваім» русацэнтрысты прыпісваюць ідэалізм, выразнасць і чысціню намераў, то для ідэалагічных праціўнікаў магчымыя толькі два варыянты – быць свядомымі змоўшчыкамі, якія плануюць разбурыць светлую і чыстую славянскую цывілізацыю ды ўсталяваць сваё злавеснае панаванне, або быць найўнымі людзьмі, якіх у сваіх мэтах прагматычна выкарыстоўвае першая катэгорыя;

4) **эсхаталагізм**. Вынікам уяўлення пра шырокія канспіралагічныя сеткі, якія ахутваюць увесь свет, ёсць разгляд чалавечай цывілізацыі як нечага на мяжы знікнення, што надае трагічнае вымярэнне светаадчуванню і патрабуе неймавернай духоўнай мабілізацыі.

Такім чынам, дзякуючы наяўнасці ўстойлівых ідэалагемаў (беларусы як частка рускага суперэтнасу, дамінацыя агульнай рускай культуры і мовы, накіраванасць на саюз з Расіяй) і агульных інтэлектуальных характарыстык, мы бярэмся сцвярджаць магчымасць вылучэння нейкага адзінага і цэласнага праекту русацэнтрызму.

З іншага боку, праект русацэнтрызму не ёсць цалкам замкнёным: пры наяўнасці ідэйнага цэнтру, які выступае несумненнаю аксіялагічнаю дамінантаю, прысутнічаюць і пэўныя моманты, якія выклікаюць канфліктныя інтэрпрэтацыі. Наяўнасць ідэалагічнага адзінства і ад-

стойванне каштоўнасцяў рускага народу зусім не азначаюць поўнага аднадумства, і ў межах праекту русацэнтрызму таксама магчымыя пэўныя разыходжанні і дыскусіі. Найбольш спрэчнымі здаюцца два моманты: стаўленне да савецкага мінулага (ідэалізацыя або крытыка) і ацэнка ролі праваслаўя (пры перавазе артадаксальна-праваслаўнай пазіцыі прысутнічаюць таксама і атэістычная крытыка, і адхіленні ў паганскі містыцызм).

II. Істытуцыйнае афармленне

Любы інтэлектуальны праект існуе ў культурнай прасторы ў двух найважнейшых аспектах:

- 1) як сукупнасць выдатных асобаў, інтэлектуалаў;
- 2) як сетка розных інстытуцыйных утварэнняў (палітычныя і грамадскія арганізацыі, газеты і часопісы, розныя нефармальныя ўтварэнні).

Спачатку ўзгадаем некалькі найбольш адметных асобаў, якія, на наш погляд, ёсць вызначальнымі для праекту русацэнтрызму:

- *Леў Крыштаповіч*, намеснік дырэктара Інфармацыйна-аналітычнага цэнтру пры Адміністрацыі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, доктар філасофскіх навук, прафесар, раней – навуковы сакратар Інстытуту сацыяльна-палітычных даследаванняў пры Адміністрацыі прэзідэнта;

- *Эдуард Скобелеў*, пісьменнік, галоўны рэдактар часопісу «Інфар-

мацыйны бюлетэнь Адміністрацыі прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»;

- *Яўген Росцікаў*, журналіст, пераважна супрацоўнічае з расійскаю газетай «Завтра»;

- *Валянцін Акулаў*, доктар філасофскіх навук, прафесар кафедры філасофіі МДЛУ.

На наш погляд, гэта найбольш рэпрэзентатыўныя прадстаўнікі русацэнтрызму, якія ўстойліва з пачатку 1990-х гг. і да цяперашняга часу працуюць у гэтым рэчышчы, і ў іхных працах у найбольш канцэнтраванай і яркавай форме выражаецца сутнасць і асаблівасці гэтага інтэлектуальнага кірунку.

Таксама ў рэчышчы русацэнтрызму працуе і мноства прафесійных гісторыкаў. Для некаторых з іх гэтае кола ідэяў зрабілася зручнаю гаванню, куды можна было без асаблівых праблемаў перабрацца з савецкай гістарыяграфіі (Петрыкаў, Сташкевіч, Залескі ды інш.), але ёсць і генерацыя маладых «ідэйных» гісторыкаў, якія спрабуюць перааформіць гэты праект з дапамогаю сучаснай мовы гуманітарнай веды (Бендзін, Гігін ды інш.).

У першую чаргу тут трэба вылучыць Якава Трашчанка, кандыдата гістарычных навук, дацэнта Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэту імя А.А. Куляшова. Менавіта ягоныя погляды найбольш грунтоўна адыходзяць ад савецкіх схемаў інтэрпрэтацыі гісторыі ды ў даволі радыкальнай форме служаць выражэннем ідэяў русацэнтрызму не толькі ў плане гістарычнага абгрунтавання, але і су-

часнай канцэптуалізацыі беларускай нацыі.

Для афармлення і развіцця любой інтэлектуальнай канцэпцыі важнымі ёсць розныя перыядычныя выданні. У гэтым плане праект русацэнтрызму відавочна саступае сваім ідэалагічным супернікам і канкурэнтам. У адрозненне ад Расіі, «патрыятычная» прэса ў Беларусі надзвычай нешматлікая.

Цягам 1990-х гг. існавалі некалькі газетаў, якія можна цалкам аднесці да русацэнтрычных паводле іх пазіцыі:

- 1) «Славянские ведомости» (1991–1992 гг. выдання);
- 2) «Русь Белая» (1993–1995 гг. выдання);
- 3) «Личность» (1996–1999 гг. выдання);
- 4) «Славянский набат» (1997–1999 гг. выдання).

Таксама доўгі час матэрыялы ў падобным ключы публікаваліся ў газеце «Знамя юности», але гэта газета больш шырокага профілю, і яе складана аднесці да чыста «ідэалагічных» выданняў. Блізкаю паводле пазіцыі была і газета «Мы и время», але асноўны ўпор там усё ж рабіўся на прапаганду рэанімаванай версіі камуністычных ідэалаў.

Своеасаблівы пік друкаванай актыўнасці русацэнтрычнага праекту прыпадае на 1997–1999 гг., калі выходзілі адразу дзве штотыднёвыя газеты: «Славянский набат» і «Личность». Як нескладана ўбачыць, на сённяшні момант праект русацэнтрызму практычна пазбаўлены ўласных медыя-рэсурсаў (гэты факт, на наш погляд, вельмі важны), таму ад-

значаныя «спікеры» выкарыстоўваюць сваю вагу і ўплыў для публікацыяў або ў дзяржаўных медыях Беларусі, або ў расійскай нацыяналістычнай перыёдыцы.

Блізкасць ідэйных пазіцыяў і добрыя сувязі ў дзяржапараце дазваляюць вядучым прадстаўнікам русацэнтрычнага праекту рэгулярна друкавацца і ў буйных рэспубліканскіх газетах, але наўрад ці такія магчымасці могуць цалкам замяніць наяўнасць спецыялізаваных выданняў, праз якія маглі б транслявацца і распаўсюджвацца такія ідэі.

Што датычыць рухаў і грамадскіх арганізацыяў, то тут росквіт ужо прайшоў у 1993–1999 гг., калі актыўна дзейнічалі такія арганізацыі, як Славянскі Сабор «Белая Русь» і беларускае аддзяленне Рускага нацыянальнага адзінства (РНА). Зрэшты, пасля забойства лідэра гэтай арганізацыі Глеба Самойлава ў 2000 г. РНА ў Беларусі прыйшло ў відавочны заняпад, пазнейшыя спробы адраджэння арганізацыйнай структуры поспеху не мелі.

Цяпер жа ў Беларусі дзейнічае шэраг маргінальных невялікіх радыкальных групавак («Схоран Ёж Словен», Славянскі Саюз ды інш.), але яны невялікія па сваіх памерах, арыентаваныя пераважна на агітацыю сярод моладзі і наўрад ці могуць разглядацца як сур'ёзныя акторы беларускай палітыкі ці інтэлектуальнай сферы.

Блізкая да ідэалаў русацэнтрызму і Беларуская патрыятычная партыя, якую да 2001 г. узначальваў Анатоль Баранкевіч. Пасля ягонай смерці

кіраўніком партыі стаў Мікалай Улаховіч – вярхоўны атаман Рэспубліканскага грамадскага аб'яднання «Беларускае казацтва», а таксама першы рэдактар газеты «Личность». Адзначым, што партыя афіцыйна зарэгістраваная і дзейнічае ўжо доўгі час (з 1996 г.), але нічога істотнага – ні ў плане палітычным, ні ў плане ідэалагічным – дамагчыся не здолела, так і застаўшыся на перыферыі культурна-палітычнай прасторы Беларусі.

Яшчэ адным своеасаблівым месцам, дзе фармуюцца і распаўсюджваюцца ідэі русацэнтрызму, ёсць серыя «міжнародных навукова-практычных канферэнцыяў», куратарствам якой займаецца Уладзімір Сацэвіч. Сам Сацэвіч вядзе грамадскую дзейнасць адразу на некалькіх франтах: ён узначальвае камітэт «Экалогія чалавека» Беларускага сацыяльна-экалагічнага саюзу, уваходзіць у кардынацыйную раду Саюзу барацьбы за народную цвярозасць і ў той жа час выступае ў якасці арганізатара раднаверчага (неапаганскага) руху ў Беларусі. Па выніках канферэнцыяў публікуюцца зборнікі матэрыялаў пад характэрным назовам «Славянское вече» (усяго на 2009 г. выйшлі чатыры зборнікі). Падборка матэрыялаў у гэтых зборніках вельмі эклектычная: там можна сустрэць і маніфесты раднавераў-неапаганцаў, і антысеміцкія лозунгі, і звычайныя навуковыя даклады на розную тэматыку, якія з такім жа поспехам маглі быць агучаныя на любой акадэмічнай канферэнцыі. Разам з тым, у працы гэтых канферэнцыяў бярэ актыўны

ўдзел шмат хто з ключавых «спікераў» русацэнтрызму (тыя ж Крыштаповіч і Скобелеў), на іх запрашаюць вельмі шмат рускіх нацыянал-патрыётаў рознага кшталту, таму такія канферэнцыі ў пэўнай ступені можна аднесці да гэтага палітычнаму праекту.

III. Генезіс ды ідэйныя крыніцы

Самое кола ідэяў, якія кладуцца ў аснову праекту русацэнтрызму, мае даўняе гістарычнае паходжанне, але ў мадэрнай версіі ўпершыню было артыкуляванае ў заходнерусізме. Па сутнасці сучасны русацэнтрызм у Беларусі і ёсць ідэйным пераемнікам заходнерусізму XIX ст. Гэтая пераемнасць усведамляецца і падкрэсліваецца.

Адною з найбольш значных фігураў заходнерусізму лічыцца гісторык Міхаіл Каяловіч (1828–1891). Прычым зварот да ягонай спадчыны ідзе не толькі праз сімвалічныя апеляцыі ды рытарычныя ўсхваленні, але і праз інтэнсіўнае практычнае выкарыстанне ягоных працаў пры рэканструкцыі гістарычнага мінулага беларускага народу. Напрыклад, гістарыясофска-гістарыяграфічныя эцюды Льва Крыштаповіча «Беларусь і руская цывілізацыя» (Крыштаповіч, 1999) непасрэдна грунтуюцца на гістарычных працах Міхаіла Каяловіча, што выразна вынікае нават са спісу выкарыстанай літаратуры.

Яшчэ адною крыніцаю для ўтварэння праекту русацэнтрызму стаў славянафільска-нацыяналістычны кірунак у рускай філасофіі XIX – пач. XX ст. Гэта датычыць дастаткова

шырокага кола мысляроў (ад Дастаеўскага да Ільіна), але выкарыстанне іхных працаў характарызуецца высокаю селектыўнасцю: бяруцца пераважна адсылкі да ідэі славянскага адзінства і высокай рускай духоўнасці.

Калі адсылкі заходнерусізму да славянафільства хутчэй выкарыстоўваюцца з мэтай легітымацыі, надання аўтарытэтнасці і гістарычнай глыбіні, то найбольш важнаю рэальнаю крыніцаю ідэяў, вобразаў і славесных формулаў робіцца сучасны нацыяналістычны рух у Расіі. Гэты ўплыў можна вызначыць як у прыхаванай форме (агульныя тэмы і прыёмы апісання), так і па частаце цытавання, перадруковак і г. д. Акрамя таго, мы ўжо згадвалі, што шматлікія прадстаўнікі русацэнтрызму часта друкуюцца ў расійскай перыёдыцы нацыянальна-патрыятычнага зместу («Завтра», «Наш современник», «Русский вестник» і г. д.). Так што ў плане дэклараванага адзінства рускага свету тут і насамрэч назіраецца пэўная еднасць славянафільскага нацыяналістычнага крыла ў Расіі ды Беларусі.

IV. Эвалюцыя

У 1990–2008 гг. назіраецца пэўная эвалюцыя ў змесце і фармулёўках праекту русацэнтрызму, абумоўленая як унутраным развіццём, так і зменамі ў сацыяльна-палітычнай сітуацыі ў Беларусі.

Для пачатку 1990-х гг. была характэрная вострая хваравітая рэакцыя на распад СССР, якая суправаджалася

непрыманнем новаўтворанай беларускай дзяржавы, вострай антыпатыяй да ўлады, што разглядалася як рэалізатар інтарэсаў БНФ. У гэты час адным з найважнейшых пытанняў выступала праблема рускай мовы: «*В Белоруссии вследствие деятельности группы националистов и идущих у них на поводу исполнительных государственных структур сложилось противоестественное положение, когда ставится вне закона, всячески ущемляется и подавляется русский язык, который является языком коренной нации и на котором говорит и думает большинство граждан Республики*» (Обращение..., 1993). У гэты час разгортваецца грамадская кампанія за наданне рускай мове статусу дзяржаўнай, публікуецца мноства артыкулаў, дзе сцвярджаецца палажэнне пра тое, што руская мова ёсць роднаю для беларусаў.

Яшчэ адною важнаю лініяй публіцыстыкі гэтага перыяду можна лічыць патрабаванне аднавіць адзіную дзяржаву з Расіяй. Нягледзячы на тое, што сама ідэя «саюзнай дзяржавы» ёсць цэнтральнаю для праекту русацэнтрызму, фармулявалася яна па-рознаму. Калі ў 1991–1992 гг. ідэальнаю дзяржаўнаю формаю для суіснавання рускага і беларускага народаў абвяшчалі Савецкі Саюз, то ў наступныя гады гаворка ішла ўжо пра стварэнне адзінай дзяржавы Расіі ды Беларусі. Прычым у першыя гады існавання незалежнай беларускай дзяржавы праект русацэнтрызму заклікаў хутчэй да ліквідацыі гэтага «дзіўнага» дзяржаўнага ўтварэння: «*В такой ситуации лучше вручить*

свою судьбу великой России» (Тарасевич, 1993).

З пачаткам прэзідэнцкага кіравання Лукашэнкі адбываецца паступовы пераход да поўнай лаяльнасці прадстаўнікоў русацэнтрызму ў дачыненні дзяржаўнай улады, хаця заўважна, што да 1995 г. да новага прэзідэнта яшчэ прыглядаліся. Але практычная рэалізацыя Лукашэнкам галоўных патрабаванняў, жыццёва важных для русацэнтрызму, – наданне рускай мове статусу дзяржаўнай, стварэнне саюзнай дзяржавы з Расіяй (хоць і не ў радыкальнай форме, пра якую марылі русацэнтрысты), сталыя сімвалічныя апеляцыі да рускай культуры і рускага народу – заканамерна прыцягнула да кіраўніка краіны сімпатыі прыхільнікаў даследаванага праекту. З таго часу гэты праект атрымаў актыўнае падтрыманне новага прэзідэнта Беларусі, якая працягваецца і дагэтуль.

Але такая пазіцыя «звышляяльнасці» да палітыкі, якая праводзіцца Лукашэнкам, прывяла і да некаторых зменаў ідэалагічных патрабаванняў. Найбольш істотныя трансфармацыі зведала акурат ідэя саюзу з Расіяй. Лозунг простага вяртання ў Расію відавочна апынуўся нерэлевантным у святле самастойнай палітыкі беларускай дзяржавы. Адпаведна, трэба было шукаць нейкія іншыя рашэнні для рэалізацыі гэтай задачы – аднаўлення адзінай дзяржавы з рускім народам. Ужо пачынаючы недзе з 1997–1998 гг. сталі агучвацца куды больш асцярожныя планы стварэння саюзнай дзяржавы, пазбаўлены першапачатковага энтузіязму: «*При любых интеграционных подвиж-*

ках – экономических, политических, оборонных, культурных – мы должны свое государство сохранить, а не растворить в новых образованиях. Идя на союз с Россией, мы не можем превращать себя в заложников противоборствующих там криминально-компрадорских группировок, распродающих свою страну иностранному капиталу. Равно как и превращаться в клоаку для накопления прибывающего со всего СНГ криминального элемента. На сближение мы должны идти как централизованная славянская держава и своей организованностью и стабильностью способствовать стабилизации российской державы, самоорганизации там славянского населения, высвобождения его из-под влияния враждебных России политических сил» (Малашко, 1998).

Разам з тым, варта адзначыць, што ў параўнанні з усімі іншымі праектамі нацыі, якія існуюць у беларускай палітычнай прасторы, русацэнтрызм – найбольш жорсткі ды ўстойлівы. Змены, якія адбыліся ў яго ідэйным ядры за апошнія два дзесяцігоддзі, даволі нязначныя і датычаць хутчэй перафармулявання задачай для палітычнай практыкі. У адрозненне ад дзяржаўніцкага праекту, у русацэнтрызму няма патрэбы непасрэдна падладжвацца пад актуальныя задачы сацыяльна-палітычнага развіцця, што дазваляе яму захоўваць ідэйную чысціню. У адрозненне ад нацыянальнага (нацыянальна-дэмакратычнага) праекту, ён не зазнаў жорсткіх крызісаў, выкліканых выцісканнем з палітычнай сферы і публічнаю маргіналізацыяй. Такая своеасаблівая пазіцыя

дазваляе русацэнтрызму захоўваць некранутымі свае цэнтральныя пас-тулаты.

V. Суадносіны з іншымі канцэпцыямі беларускай нацыі

Уласныя ўяўленні русацэнтрызму пра культурна-палітычную прастору ў нашай краіне грунтуюцца на пад-крэслена дуалістычнай карціне, дзе магчымыя толькі два полюсы – Даб-ра і Зла.

Такім чынам, ёсць толькі сілы, якія адстойваюць інтарэсы беларус-кага народу, і сілы, якія праводзяць антынародную і антынацыянальную палітыку. У фармулёўцы Якава Траш-чанка гэта дзве нацыянальныя ідэі: праваслаўная нацыянальная ідэя і ка-таліцкі нацыянал-сепаратызм. Адна з іх загадзя «правільная»: *«Историческим традициям белорусского народа, его мировосприятию, его системе ценностей отвечает только первое, православное, направление. Именно за этот путь неизменно голосует подавляющее большинство народа на выборах и референдумах, этот путь олицетворяет харизматический народный лидер А.Г. Лукашенко»* (Трещенок, 2006: 64).

Іншая нацыянальная ідэя ненату-ральная і фальшывая, больш за тое – смяротна небяспечная для беларус-кага народу: *«Католический сепаратизм есть попытка разрушить национальный менталитет, заменить живую сущность искусственной конструкцией. Если бы подобная попытка удалась, то это означало*

бы духовное убийство народа, после чего последовало бы и его физическое как православного восточнославянско-го этноса» (Трещенок, Две...).

Лагер апанентаў паўстае як нешта гамагеннае і статычнае, цалкам паз-баўленае дыферэнцыяцыі і дынамікі. Ёсць толькі ўстойлівыя апісаль-ныя характарыстыкі: «нацыяналіс-ты», «прыслужнікі заходніх паноў» і г. д. Ніякага істотнага адрознення паміж «нацыяналістамі», «дэмакрата-мі» і «лібераламі» не праводзіцца, усё роўна гэта «зраднікі радзімы», таму нюансы іхных поглядаў для русацэн-трызму ніякай цікавасці не ўяўляюць.

Адпаведна, ніякага дыялогу або дыскусіі паміж апісанымі нацыяналь-нымі ідэямі быць не можа. Сучасная культурна-палітычная сітуацыя на-цыянальнага развіцця Беларусі апіс-ваецца як антаганістычная, дзе маг-чымая толькі барацьба, хоць так і не зразумела, дзе палягае ўласна тая прастора, у якой можа разгортваць-ца гэтае супрацьстаянне. Фактыч-на ж узаемаадносіны складваюцца ў выглядзе аднабаковай палемікі, г. зн. з публікацыяў і выступаў, якія вы-карыстоўваюць нейкія фрагменты ідэяў апанентаў і эпізоды, што мо-гуць паслужыць у якасці фактуры для абвінавачванняў. У любым выпадку, апазіцыйны лагер (няхай і ў неды-ферэнцыяванай якасці) выконвае для русацэнтрызму найважнейшую фун-кцыю «ворага», шмат у чым надаючы сэнс існаванню першага.

Значна складаней правесці падзел паміж русацэнтрызмам і дзяржаў-наю канцэпцыяй беларускай нацыі. Мы ўжо згадвалі пра тое, што руса-

цэнтрызм паслядоўна вытрымлівае палітыку лаяльнасці і адданасці існай уладзе. Яшчэ адна дадатковая цяжкасць – гэта ўключэнне шмат якіх выдатных прадстаўнікоў русацэнтрызму ў дзяржаўную эліту Беларусі. Таму размежавальная лінія паміж гэтымі двума праектамі ў пэўнай ступені размытая, але ўсё ж існуе (інакш і не варта было б увогуле весці гаворку пра асобную канцэпцыю).

Русацэнтрызм як канцэпцыя нацыі – стабільны і канцэнтруецца вакол выразнага кола ідэяў, ён ідэалістычны ў сваёй сутнасці. Дзяржаўная канцэпцыя беларускай нацыі – прагматычная, змяняецца ў залежнасці ад ваганняў сацыяльна-палітычнай сітуацыі.

У праекце русацэнтрызму ствараецца ідэалізаваны вобраз прэзідэнта Аляксандра Лукашэнкі як персаналізаванага ўвасаблення народных інтарэсаў, харызматычнага правадыра, які інтуітыўна ўсведамляе і рэалізуе нацыянальную палітыку. Але пры гэтым для русацэнтрыстаў застаецца магчымасць заняць пазіцыю пільных і свядомых ахоўнікаў народных інтарэсаў, якія могуць больш выразна і поўна бачыць сітуацыю, даваць парад і ўказваць на памылкі.

Пры гэтым існуе пэўнае падабенства ў ідэях, каштоўнасцях ды рыторыцы русацэнтрызму і дзяржаўнага праекту: акцэнтацыя блізкасці беларускага і рускага народаў, накіраванасць на прыярытэтны саюз з Расіяй, сімпатыі да праваслаўя. Але калі для русацэнтрызму ўсе сістэмы каардынатаў дакладна расставлены (у саюзе з Расіяй выратаванні, Захад жа нясе для Беларусі духоўную і

фізічную смерць), то ў дзяржаўным праекце закладзеныя магчымасці для сітуацыйных зменаў і палітычных гульняў (што і было прадэманстравана падчас газавых і малочных войнаў з Расіяй).

Тым не менш, большасць аналітыкаў схільныя не заўважаць гэтых адрозненняў і, больш за тое, спакойна прыпісваюць уладзе поўнае атаясамленне з ідэямі і каштоўнасцямі русацэнтрызму ў жорсткай версіі. Такое спрашчэнне, на наш погляд, прыводзіць да памылковага разумення сутнасці і характару працэсаў, якія працякаюць у культурна-палітычнай сферы Беларусі.

Але прыйдзем непасрэдна да таго, якім чынам уяўляецца і апісваецца беларуская нацыя ў межах праекту русацэнтрызму.

VI. Палітычная супольнасць

Для канстытуявання любой ідэнтычнасці асноватворным момантам ёсць дзяленне на «сваіх» і «чужых». Уяўленні пра «сваіх» у русацэнтрызме можна апісаць як канцэнтрычныя колы, дзе ў самым цэнтры – беларусы. Затым больш шырокая супольнасць «сваіх» – рускі народ. І, нарэшце, яшчэ больш шырокая і разам з тым размытая супольнасць – славянскі свет.

Цэнтральным паняццем, несумненна, ёсць катэгорыя «беларускага народу». Яна ў межах гэтага праекту не паддаецца дакладнай канцэптуалізацыі, хаця ў якасці галоўнай характарыстыкі, вядома, вылучаецца сутнасная прыналежнасць беларус-

кага народу да рускай цывілізацыі. Часта пры дэскрыпцыі «беларускага народу» ўжываюцца клішэ савецкіх часоў – вобразы простых працаўнікоў, працоўных людзей і г.д.

Тэарэтычную канцэптуалізацыю на больш высокім узроўні можна сустрэць у Якава Трашчанка, які звяртаецца ўжо не да рытарычных постацяў савецкай эпохі, а да сучаснай тэрміналогіі сацыяльнай ведаў і ўжывае паняцце «палітычнай нацыі»: *«Все граждане данной страны, независимо от этнического происхождения, составляют единую политическую нацию. Так, наша страна называется Беларусью, хотя, кроме составляющих большинство белорусов, ее населяют представители многих других этносов. А проживающая в Беларуси полиэтническая по составу нация называется белорусской нацией»* (Трешенко, 2006: 25).

Але русацэнтрызм далёкі ад мадэлі грамадзянскага нацыяналізму, якая прадугледжвае інклюзіўнасць паводле палітычнага прынцыпу (усе грамадзяне краіны ўтвараюць палітычную нацыю). Па-першае, вельмі моцны акцэнт робіцца на эсенцыяльна ўласцівыя беларускаму народу характарыстыкі (культура, дух, менталітэт), а гэта значыць, што акрамя грамадзянскай прыналежнасці для залічэння ў беларусы трэба валодаць і нейкімі культурнымі якасцямі. Адпаведна, каб трапіць у лік у беларусаў, відавочна недастаткова проста грамадзянства, і тут Трашчанок супярэчыць сам сабе: *«Белорус сегодня может исповедовать любую религию или быть атеистом, но белорусом его делает реальная принадлеж-*

ность к генетически восточнохристианской подсистеме европейской цивилизации и восточнославянской (общерусской) культуре, неотъемлемой частью которой является и белорусская культура» (Трешенко, 2006: 35). Такім чынам, у якасці галоўнага крытэру прыналежнасці да беларускай нацыі ўсё ж выступае не этнічнае паходжанне і грамадзянская прыналежнасць, а атаясамленне са спецыфічным комплексам каштоўнасцяў.

З іншага боку, з беларускага народу выключаецца частка этнічных беларусаў, якія маюць іншыя палітычныя погляды. Іншае, шырэшае кола «свайго» народу – гэта рускі народ, рускі свет, руская цывілізацыя, часткай якога, на думку ідэолагаў русацэнтрызму, несумненна ёсць беларусы. *«Мы рассматриваем белорусский народ в качестве неотъемлемой части русского народа. Для нас понятие «русский» – не то же самое, что и «великорусский». Великороссы – всего лишь часть русского народа, другими его частями являются белорусы, малороссы (украинцы), русины. Иначе говоря, белорусы, великороссы, малороссы и русины – это субэтносы единого русского этноса»* (Ложь и правда..., 1994).

І, нарэшце, больш шырокі арэал «сваіх» – гэта славянскі свет. Хоць маркер «славянскага» часта выкарыстоўваецца для абазначэння «сваёй» агульнасці, само яго напаўненне значна разыходзіцца з этналінгвістычнымі крытэрамі. Часцей за ўсё тэрмін «славянскі» выкарыстоўваецца для абазначэння ўсходнеславянскіх народаў (рускія, украінцы,

беларусы), у той час як заходнія і паўднёвыя славяне маюць вельмі сумнеўны статус адносна прыналежнасці да ўяўнага «славянскага свету». Асабліва гэта датычыць тых нацыяў, дзе распаўсюджаны каталіцызм. Але і для праваслаўных паўднёvasлавянскіх народаў месца ў асяродку славянскай цывілізацыі не прадугледжваецца. Яны застаюцца на перыферыі мыслення і рыторыкі русацэнтрызму.

VII. Мінулае беларусаў

Русацэнтрызм мае моцную гістарыяграфічную традыцыю, якая чэрпае свае вытокі як з гістарычных пабудоваў заходнерусізму, так і з савецкай гістарыяграфіі. Мы ўжо адзначалі, што да фармулявання гэтага праекту прыцягваюцца шматлікія прафесійныя гісторыкі (у тым ліку са ступенямі кандыдатаў і дактароў навук).

У цэлым можна сцвярджаць, што менавіта для русацэнтрычнага і нацыянальна-дэмакратычнага праектаў адсылкі да мінулага граюць істотную ролю пры легітымацыі сваіх прэтэнзій на сучаснасць Беларусі (у той час як дзяржаўны праект хутчэй выкарыстоўвае напрацоўкі сваіх канкурэнтаў). Больш за тое, праект русацэнтрызму выглядае гістарысцкім, дзе цэнтр ляжыць менавіта ў мінулым.

Апеляцыі да мінулага ў межах гэтага ідэалагічнага праекту маюць дзве асноўныя мэты (яны непасрэдна вынікаюць з дыхатамічнага характару гэтага тыпу светапогляду): легітымацыя на гістарычным матэ-

рыяле ўяўлення пра беларускі народ як неад'емную частку рускага суперэтнасу і, адпаведна, дэ-легітымацыя «ворагаў» і «чужароднай» інтэрпрэтацыі беларускага мінулага, зноў жа з дапамогаю шырокага выкарыстання гістарычных фактаў.

Спачатку разгледзім, як рэалізуецца першая мэта. Яна вынікае з асноватворнага сцвярджэння, краевугольнага каменя гэтага ідэалагічнага праекту: беларусы – гэта частка рускага суперэтнасу. *«Белорус, как великоросс и украинец, по своему мирозерцанию, практической жизни и культуре является русским человеком, а Беларусь, как Россия и Украина, составляют часть единой русской цивилизации. Белорус этнически, исторически и духовно – это русский человек»* (Криштапович, 1998b).

Пошукі агульных каранёў сыходзяць да мяжы I–II тыс. н. э., калі ўсходнеславянскія плямёны, на думку ідэолагаў русацэнтрычнага праекту, утварылі феадальны саюз – *Рускую зямлю, Русь*. Адсюль выцякаюць карані адзінства рускага народу, якое захоўваецца да гэтага часу. Захоўваецца наўпроставая пераемнасць гістарыяграфічных пабудоваў з працамі прадстаўнікоў заходнерусізму і савецкаю гістарычнаю школаю, якія абгрунтоўвалі сваяцтва рускага, беларускага і ўкраінскага народаў, што бяруць вытокі ў Кіеўскай Русі. *«Из Древнерусского государства, или Киевской Руси, сложившейся древнерусской народности выросли впоследствии различные, но единые в своей основе по общности происхождения, языка, православной веры, культуре и духовности белорусская, украин-*

кая и великорусская (русская) народности» (Петриков, 2007: 33).

Цывілізацыйнае адзінства, якое склалася на аснове праваслаўя, не разарвалася і тады, калі на руінах «Рускага свету» ўтварыліся варагуючыя адна з адною дзяржавы: Вялікае княства Літоўскае і Вялікае княства Маскоўскае. Уласна, з гэтага моманту ва «ўлонні адзінага рускага народу» афармляецца дзяленне на тры новыя этнасы, якія аднак у межах русацэнтрычнай канцэпцыі разглядаюцца як часткі адзінага суперэтнасу.

Тут з'яўляецца вобраз аднаго з зацятых ворагаў рускага народу (і, адпаведна, беларускага) – палякаў, ці, дакладней, польскай палітычнай эліты Рэчы Паспалітай, якая нібыта ставіла мэтай знішчэнне ўсходнеславянскай праваслаўнай цывілізацыі з дапамогаю прымусовага апалячвання і акаталічвання. Асабліва негатыўна разглядаецца засваенне мясцоваю шляхтаю польскай культуры і пераход у каталіцызм, што расцэньваецца як акт здрады ў адносінах да «традыцыйнай» праваслаўнай культуры, які меў найцяжэйшыя наступствы для развіцця беларускага народу: «В итоге к концу XVIII в. белорусский этнос оказался практически без своей элиты, интеллигенции, школ, литературного языка, книгопечатания. В Речи Посполитой он был обречен на полонизацию, этническое вымирание и исчезновение с карты Европы» (Петриков, Основные этапы...).

Актыўную дапамогу ў разбурэнні праваслаўнай (рускай) цывілізацыі на беларускіх землях аказалі яшчэ адныя ідэнтыфікаваныя ворагі – езуіты: «Основная деятельность иезуи-

тов в Белоруссии сводилась к денационализации нашего народа, хотя она и прикрывалась якобы высшими государственными и религиозными целями» (Криштапович, 1999: 78). Інструментам такога разбуральнага ўздзеяння служыла царкоўная унія, стаўленне да якой у рамках русацэнтрызму рэзка адмоўнае.

У цэлым перыяд гісторыі Вялікага княства Літоўскага ў гістарыяграфічных пабудовах гэтага праекту не мае асаблівага семантычнага значэння, ён разглядаецца толькі як пераходны да перыяду Рэчы Паспалітай – часу прыгнёту і заняпаду. Прычым прыгнёт польскай шляхты меў два асноўныя вымярэнні: культурна-рэлігійнае і сацыяльна-эканамічнае.

Ці варта здзіўляцца, што раздзел Рэчы Паспалітай і далучэнне беларускіх зямель да Расійскай імперыі набывае статус выратавальнага акту для прыгнечанага беларускага народу, ледзьве не боскага ўмяшання, якое выратавала этнас ад пагрозы канчатковага апалячвання: «Присоединение земель Беларуси к Российской империи, включение белорусского этноса в родственный великорусский историко-культурный организм открыли новую страницу нашей истории. Закончилась борьба белорусов за выживание в условиях ВКЛ и Речи Посполитой. Начался трудный процесс возрождения исторической памяти и самосознания белорусского народа, развития его духовности и культуры, национально-государственного самоопределения» (Петриков, 2007: 35).

Праз адпаведную прызму апісваецца і гісторыя XIX ст. як ледзь не залаты век для беларусаў. Суворай

і Мураўёў паўстаюць як абаронцы і заступнікі (*радетели*) беларускага народу, у той час як Касцюшка і Каліноўскі зрынаюцца з вяршыні нацыянальнага пантэону і трапляюць у катэгорыю «каталіцкіх нацыянал-сепаратыстаў», карані якіх сыходзяць да адвечных прыгнятальнікаў беларускага сялянства – польскай шляхты.

Тэрмін «сепаратызм» выкарыстоўваецца ў гэтым праекце як замена «нацыяналізму», рэабілітаванаму ў расейскім патрыятычным дыскурсе 1990-х гг. У публічнай мове Беларусі азначэнне «нацыяналісты» трывала замацавалася за нацыянальнымі палітычнымі сіламі, таму русацэнтрысты правялі семантычную аперацыю замяшчэння «нацыяналістаў» «сепаратыстамі».

Стаўленне ж да савецкага перыяду ў межах русацэнтрычнага праекту неадназначнае. З аднаго боку, Савецкі Саюз заўсёды апісваецца як магутная дзяржава, якая прынесла адчувальныя выгады беларускаму народу: *«Револуцыя разбудила энергию и энтузиазм трудящихся. За короткий срок, отведенный историей, ценой невероятных усилий страна сохи и цепы превратилась в могучую индустриальную державу, с которой вынуждены были считаться ведущие государства Запада. После революции в стране была создана система гарантированной трудовой занятости, обеспечены бесплатное образование и здравоохранение, право на отдых. Беларусь, которая в послеоктябрьский период обрела государственность, в союзе с другими братскими республиками совершила рывок в создании мощно-*

го экономического потенциала, развития культуры и образования. Для белорусов, в прошлом крестьянской нации, был открыт такой доступ к знаниям, которого они не знали за всю историю своего существования» (Козляков, 1997).

Найбольш устойлівыя станоўчыя ацэнкі ўласцівыя палітычным колам, блізкім да камуністаў, а таксама старой генерацыі гісторыкаў (Петрыкаў, Сташкевіч ды інш.).

З іншага боку, сярод некаторых прадстаўнікоў русацэнтрызму (у першую чаргу ў Скобелева, Трашчанка, Сяргеева) перыядычна прасочваецца крытычныя выпадкі ў адносінах да савецкай дзяржавы, дзе асноўныя папрокі зводзяцца да падкрэслівання бюракратызацыі ўлады і абвінавачвання ў гвалтоўнай беларусізацыі.

У любым выпадку, распад СССР разглядаецца як трагічная падзея, найперш з той прычыны, што разбурылася натуральнае адзінства рускага суперэтнасу, вынікам чаго сталі катастрофічныя эканамічныя і культурныя працэсы.

Іншая стратэгія звароту да гістарычнага мінулага – гэта барацьба супраць «фальсіфікацыі» гісторыі палітычнымі апанентамі русацэнтрызму (гаворка ідзе найперш пра гісторыкаў з нацыянальна-дэмакратычнага лагера). Калі праглядаецца публікацыі на гістарычную тэму ў адпаведнай перыёдыцы, то колькасць матэрыялаў, прысвечаных «правільнаму» выкладанню гісторыі, роўная аб'ёму крытыкі «няправільнага разумення мінулага».

Варта адзначыць, што крытыка нацыянальнай гістарыяграфіі бачыцца

ца ў цэлым адною з найважнейшых задачаў, артыкуляваных у праекце русацэнтрызму. Падкрэсліваецца «не-навуковы» і «негістарычны» характар нацыянальнай гістарыяграфіі: *«Культурологической особенностью националистической исторической школы – совершенно необоснованно претендующей на представительство белорусской национальной историографии – является школярское изучение истории Белоруссии. Такое изучение, не требуя вдумчивого исследования, обычно удовлетворяется поверхностными историческими аналогиями и внешней фактурой»* (Криштапович, 1999: 11). Яшчэ адно метадалагічнае абвінавачванне – у «езуіцкім» абыходжанні з гістарычнымі фактамі, калі праціўнікаў вінавацяць у ігнараванні кантэксту, падтасоўванні ды перакручаных інтэрпрэтацыях.

У рэчышчы адзначанага канспіралагізму ў гісторыкаў, якія адстойваюць нацыянальна-дэмакратычную версію беларускага мінулага, знаходзіцца цэлы набор далёкасяжных намераў. Найперш іх абвінавачваюць у стварэнні штучных перашкодаў паміж беларускім і рускім народамі, што, як мы памятаем, у праекце русацэнтрызму паўстаюць непаруўным цэлым. Праца з гістарычным мінулым выглядае як інструмент для рэалізацыі пэўных палітычных мэтаў: *«Играя на историческом невежестве обывателя и пытаясь спровоцировать антирусские настроения у простого человека, националисты стремятся вбить клин между братскими народами, чтобы и дальше проводить антинародные и анти-*

национальные реформы в Белоруссии в угоду своим западным хозяевам» (Криштапович, 1999: 24).

Тут можна вылучыць некалькі ключавых эпізодаў для беларускай гістарыяграфіі, якія падвяргаюцца «ачыстцы» ад фальсіфікацыяў і «нацыяналістычных скажэнняў» гісторыкамі, якія захоўваюць адданасць парадыгме русацэнтрызму:

1) указанне на агульнаарускі характар Кіеўскай Русі. З гэтай прычыны аспрэчваецца інтэрпрэтацыя Полацкага княства як пачатку беларускай дзяржаўнасці;

2) выкрыванне ўяўлення пра перыяд Вялікага княства Літоўскага як пра залаты век для беларускай нацыянальнай гісторыі (сцвярджаецца, што ўлада ў гэтай дзяржаве належала чужароднай у этнічным і рэлігійным плане эліце, апроч гэтага ВКЛ разглядаецца толькі як пераходны перыяд да палітыкі апалячвання і акаталічвання ў Рэчы Паспалітай);

3) рэабілітацыя сталінскага рэжыму, якая разгортваецца ў дзвюх асноўных плоскасцях: акцэнтацыя кіроўнай ролі Сталіна ў перамозе ў Вялікай Айчыннай вайне і крытыка прыпісвання камуністычнаму лідэру арганізацыі масавых рэпрэсіяў (на гэтай ніве асабліва плённа працуе старшыня таварыства «Гістарычныя веды», доктар гістарычных навук Адам Залескі).

Гістарычны базіс у праекце русацэнтрызму вельмі грунтоўны, бо выкарыстоўваюцца як напрацоўкі гісторыкаў-заходнерусаў, так і багатая спадчына савецкай школы гістарыяграфіі. Але пры надзвычай шырокім выкарыстанні гістарычнага

матэрыялу бачанне мінулага ў праекце русацэнтрызму своеасаблівае. Можна казаць у гэтым выпадку пра наяўнасць асаблівай гістарыясофіі, цалкам ненавуковай па сутнасці. З аднаго боку, уся гістарычная фактура паддазваецца пад ужо зададзеную жорсткую інтэрпрэтацыйную схему, што дазваляе абыходзіцца без гіпотэзаў і даследаванняў, бо ў гісторыі адкрываць ужо няма чаго, яе сэнс і прызначэнне ясныя і зразумелыя.

З іншага боку, у праекце русацэнтрызму мінулае маналітнае, яно не мае храналагічнай восі, што дазваляе змешваць розныя гістарычныя эпохі і розныя сацыяльныя слаі ў ідэалагічных калажах. Польскія шляхціцы, калабаранты, езуіты, гітлераўцы, бэнээфайцы – гэта адзін агульны вораг, з аднолькавымі ідэямі ды памкненнямі. Зноў жа, трыадзіны рускі народ паўстае як вечная і нязменная духоўная сутнасць, характар і каштоўнасці якой у крышталізаванай форме існуюць цягам тысячагоддзяў. Эсенцыялізм тут набывае крайнюю форму выказвання, дзе гістарычныя факты выкарыстоўваюцца для ўзбагачэння апісання ідэалістычных сутнасцяў.

VIII. Сучаснасць

Немагчыма ўявіць сучасную карціну свету, якая малюецца ў русацэнтрызме, без уліку характарыстык гэтага ідэалагічнага праекту, што акрэсліваліся раней. Такім чынам, у ідэалогіі русацэнтрызму свет успрымаецца строга дуалістычна, жорстка дзеліцца на дзве часткі, паміж якімі

няма пераходаў і кампрамісаў: Усход – Запад, Дабро – Зло, Бог – Сатана і г. д.

Натуральна, што пазітыўны полюс ўтварае рускі народ або яго семантычны заменнік, славянскі свет. Фактычна можна сцвярджаць, што «чалавечнасць» і «гуманнасць» зводзяцца да рускага /славянскага свету. Пры гэтым толькі рускі народ валодае духоўнасцю, культурай і, адпаведна, цывілізацыяй. Увесь астатні свет успрымаецца як прастора, цалкам падпарадкаваная сілам зла, якія імкнуцца знішчыць апошнюю апору цывілізацыі ды высокага духу.

Рускі народ валодае унікальнаю правідэнцыйнаю місіяй, якая сягае маштабу выратавання ўсяго свету. Ва ўяўленнях ідэолагаў русацэнтрызму свет ужо стаіць на мяжы катастрофы, поўнага знікнення, і толькі рускі народ можа перадухіліць яго пагібель.

Будучая (і, магчыма, непазбежная) катастрофа мае два найважнейшыя вымярэнні: сыравіннае і духоўнае. Як ні дзіўна, але менавіта барацьба за рэсурсы робіцца галоўным тлумачальным матывам для шмат якіх працэсаў, што адбываюцца ў сучасным свеце. Распад Савецкага Саюзу апісваецца выключна як старанна спланаваная і тэхналагічна здзейсненая акцыя з боку заходняга свету, выкліканая жаданнем захапіць шырокія сыравінныя запасы гэтай дзяржавы.

Іншае найважнейшае вымярэнне крызісу сучаснага свету заключаецца ў духоўнай сферы, заходняя цывілізацыя апісваецца як дэгенератыўная, бездухоўная, матэрыялістычная. Запад, які дэградаваў і раскладаецца, да

таго ж спрабуе агрэсіўна падпарадкаваць сабе і апошняю апору цывілізацыі – рускую культуру, пераважна з дапамогаю мас-культуры і медыяў: *«Детские души программируются на жизненный стандарт, честными средствами не достижимый, а заодно формируется психологический фильтр, через который в душу юных просачивается только культурная дешевка и отцеживается все истинно прекрасное и человеческое. Из западной культуры усваиваются не ее шедевры, а ее отбросы. Формируется то невежество в отечественной и мировой культуре, которое прививали гитлеровские культуртрегеры на оккупированных славянских территориях. В результате воспитываются две категории людей – рабочее быдло, не догадывающееся о том, что оно быдло, и янычары на тот случай, если вдруг это быдло поумнеет и взбунтуется»* (Титов, 1997).

Такім чынам, сучасная рэальнасць апісваецца як перманентная духоўная ды інфармацыйная вайна, якая вядзецца супраць славянскага свету. Тут мы падыходзім да шматграннага і складанага вобразу экзистэнцыйнага «ворага» для беларусаў / рускага народу / славянаў. Пры сталым рэтушаванні гэтага вобразу, які адсылае да яго таямнічасці і магутнасці (інакш складана было б падтрымліваць канспіралагічнае напружанне),

усё ж паводле сукупнасці тэкстаў можна рэканструяваць сутнасць і паходжанне гэтага «ворага», які найчасцей азначаецца як «таемны сусветны ўрад».

Генеалогія яго сыходзіць каранямі далёка ў гісторыю, а дакладней да такой рэлігійна-палітычнай дактрыны як сіянізм, што апісваецца як «расісцкая антычалавечая ідэалогія». Цалкам ігнаруецца гістарычны кантэкст, у якім палітычны рух сіянізму ставіў сваёй галоўнаю мэтай аб'яднанне і адраджэнне габрэйскага народу на яго гістарычнай радзіме – у Ізраілі. Замест гэтага запазычваецца канспіралагічны міф, надзвычай распаўсюджаны сярод расійскіх нацыянал-патрыётаў, пра злавесную скіраванасць сіяністаў на дасягненне сусветнага панавання. *«Цель сионистов заключается в установлении финансового и политического контроля в мире через своих людей в правительствах, в сферах бизнеса, банковского и фондового капитала, через подчиненные СМИ. Этакая гигантская монополия кучки сверхбогатых евреев, помешавшихся на идее обогащения (у них один бог – доллар!)»* (Диктатуров, 1997). Больш за тое, нават еўрапейскі фашызм апісваецца як спараджэнне сіянізму³.

Яшчэ адною злавеснаю таемнай арганізацыяй лічацца масоны. Зноў жа, тэорыя і практыка масонскіх

³ Хоць можна сустрэць і іншую генеалогію фашызму як спараджэння заходняй дэмакратыі: «Фашызм закономерно вырос из того уровня западной демократии, явился логическим продолжением ценностей того капитализма. Именно поэтому крупная буржуазия, финансовые воротилы сделали ставку на открытую террористическую диктатуру, призванную удушить рабочее движение и социализм, защитить интересы капитала. Именно в этом заключается основная причина возникновения фашизма» (Козляков, 1998).

ложаў таксама цалкам ігнаруецца, замест гэтага фантазія апалагетаў русацэнтрызму будзе фантастычныя вобразы ўладных пірамідаў са сплаўленых у адно сіянісцкіх і масонскіх кланаў, найперш у Ізраілі ды ЗША. Вонкавая палітыка гэтых дзяржаваў успрымаецца як цалкам падкантрольная ўсёмагутнаму сіянісцка-масонскаму таемнаму ўраду: *«В США довольно прочно укоренился чудо-сионизм, действует мощное израильское лобби. Империализм США, сросшийся с сионизмом, открыто претендует на мировое господство, угрожая народам томагавками, беря на себя жандармские функции»* (Диктатуров, 1997).

Асаблівая ўвага надаецца ідэалагічным супернікам праекту русацэнтрызму, якія абвясчаюцца свядомымі агентамі «таемнага сусветнага ўраду», або, у найлепшым выпадку, служаць пешкамі ў чужых руках. Гэта адна са своеасаблівых «аксіёмаў», сталых матываў, што паўтараюцца ледзь не ў кожных артыкуле ці кнізе, створаных «спікерамі» русацэнтрызму.

Мы ўжо адзначалі своеасаблівы гістарызм, характэрны для русацэнтрызму. Адбіваецца ён і на выяве «ворагаў» у будаўніцтве беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці – нацыянал-дэмакратаў, якім прыпісваецца тоеснасць з гістарычнымі сіламі, што ідэалагічна русацэнтрызму ўспрымаюць як варожыя беларускаму/ рускаму народу. Пры гэтым зноў жа ўлюбёным рытарычным прыёмам ёсць змешванне розных гістарычных часоў, калі ў адным сказе як эквіваленты могуць выкарыстоўвацца польская шляхта, калабарацыяністы часоў

Другой сусветнай вайны і сучасныя беларускія нацыянальныя дэмакраты. Для русацэнтрызму гэта ўсё адно і тое ж – смяротна небяспечны «вораг», які падлягае знішчэнню.

У мяккім варыянце гаворка ідзе пра падабенства памкненняў, каштоўнасцяў і практыкаў, у больш жорсткім – пра непасрэдную пераемнасць. Па сутнасці, цалкам у рэчышчы эсенцыялісцкіх уяўленняў беларускім «нацыяналістам» прыпісваецца «спрадвечная» цяга да здрады. Праводзяцца сталыя паралелі з мясцоваю шляхтаю, якая здзейсніла «зраду», прыняўшы каталіцызм і польскую мову, затым з беларускімі нацыянальнымі дзеячамі, якія стварылі БНР і зноў жа «зрадзілі» інтарэсам краіны (папулярным прыкладам тут выступае славуная тэлеграма кайзеру Вільгельму), ну і, нарэшце, улюбёным параўнаннем ёсць сталыя генеалагічныя рэканструкцыі дзейнасці калабарацыяністаў часоў Другой сусветнай вайны.

Пры гэтым беларускіх нацыяналістаў абвінавачваюць у спробах рэабілітаваць калабарацыяністаў, што, на думку прадстаўнікоў русацэнтрызму, ёсць яшчэ адным наўпроставым сведчаннем тоеснасці «зраднікаў» розных часоў (Козляков, 1998). Асабліва дастаецца БНФ: *«Не кто иной, как БНФ, поднял на щит и самых злейших врагов белорусского народа, его кровавых палачей – коллаборационистов, служивших Гитлеру»* (Степаненко, 1999).

Такім чынам, паводле ўяўленняў русацэнтрыстаў, Беларусі (і, шырэй, руска-славянскай цывілізацыі) супрацьстаіць таемны сіянісцкі ўрад,

які кантралюе практычна ўвесь свет і абапіраецца на «пятую калону» ўнутры рэспублікі: «*Ни для кого не секрет, что республика буквально нашпигована различного рода фондами, резидентами, магистрами, эмиссарами различных западных организаций, сектами западного происхождения и прочими «агентами влияния», ведущими тайно и явно свою подрывную деятельность. В эту мышиную возню подключились даже представители иностранных посольств»* (Баранкевич, 1996). Як агентаў заходняга ўплыву апісваюць і прадстаўнікоў розных апазіцыйных палітычных рухаў: «*Что стоит за страстным желанием Запада «демократизировать Беларусь»? Сформировать так называемую «политическую элиту», передав ей полностью власти. Проще говоря, подготовить администрацию для будущей колониальной Беларуси, которая верой и правдой стала бы служить новому хозяину»* (Акулов, 1997). Мэтай іх ёсць не толькі ўсталяванне заходняга кантролю над краінаю, але і ўмяшанне ў аб'яднаўчы працэс славянскіх народаў.

І ўсё ж ацэнкі сучаснай сітуацыі ў краіне ў межах русацэнтрызму маюць хутчэй аптымістычны характар. Сцвярджаецца, што планы падначаліць малую незалежную краіну пацярпелі паразу, што тлумачыцца дзвюма асноўнымі прычынамі.

Па-першае, каштоўнасці заходняга свету, з арыентацыяй на скнарнасць і эгаізм, аказваюцца арганічна чужымі нязменнаму і ўстойліваму характару беларускага /рускага народу: «*Негативное отношение нашего*

народа к западной системе ценностей обусловлено его цивилизационной природой» (Храмов, 1997). Таму ўсе спробы беларускіх нацыянальных дэмакратаў навязаць іншую сістэму светапоглядных каардынатаў аказваюцца загадзя асуджанымі на правал: «*Их взгляды не способны вместить незыблемые для славянина абсолютные ценности, понять народный архетип, сохраняющий глобальную историческую субъектность всей славяно-православной цивилизации. Изобретенный «за бугром» для белорусов так называемый «национализм» ни в этнической, ни в государственной упаковке никакого отношения к славянскому миру не имеет и не может соблазнить белорусов, которые мыслят и чувствуют другими масштабами»* (Гурин, 1997).

Па-другое, асаблівае значэнне надаецца той ролі, што выконвае прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка, які разглядаецца ў якасці персаніфікаванага ўвасаблення каштоўнасцяў народу: «*Совсем не случайно миллионы людей называют А. Лукашенко «бацька»: он призван осуществить народные чаяния, и он, как никто другой на территории СНГ, стремится осуществлять их»* (Скобелев, 1997). Але калі народу прыпісваецца пасіўнае непрыманне чужых яму каштоўнасцяў, то Лукашэнка выступае як актыўны актор, што ажыццяўляе выратавальную місію для перадухілення змовы супраць беларускага народу.

Такім чынам, сучасная сітуацыя ў Беларусі апісваецца як супрацьстаянне дзвюх сілаў – беларускага народу

(увасабленнем духу і каштоўнасцяў якога выступае Аляксандр Лукашэнка) і таёмнага сусветнага ўраду, які з дапамогаю сваіх агентаў – апазіцыйных сілаў – спрабуе ўсталяваць кантроль над краінаю. Пры гэтым такое супрацьстаянне набывае яшчэ больш значную перспектыву. Беларусь (і яе прэзідэнт) разглядаецца як апошні бастыён рускага свету, які адстойвае каштоўнасці славянскай цывілізацыі перад агрэсіўным надыходам таёмнага сусветнага ўраду: *«И именно потому, что Беларусь противодействует западным планам, сохраняет славяно-советскую цивилизационную природу, она подвергается яростным нападкам со стороны всех прозападных сил. Образно говоря, все силы ада брошены сегодня на Беларусь, чтобы сбить ее со славянской орбиты и привязать к западной колеснице, несущейся в преисподнюю»* (Криштапович, 1997).

Адпаведна, Беларусь надзяляецца статусам «ратаўніцы свету», бо ўся чалавечая цывілізацыя прыраўноўваецца да Русі: *«Пока только Беларусь сохраняет потенциальную возможность возбудить остальную Русь на великие дела... Уже сейчас Лукашенко подсознательно действует в духе славянского учения. В качестве примера можно взять союз Белоруссии и России. Пока это лишь формальное объединение, но если его наполнить содержанием, Русь не только спасется сама, но и спасет другие народы от надвигающейся катастрофы»* (Немчинов, 2002: 175).

Адпаведна, гэта надзяляе палітычнае супрацьстаянне візіянерскім вымярэннем, дзе абаронцы каштоў-

насцяў славянскай цывілізацыі разглядаюць сябе ў якасці апошніх абаронцаў Добра: *«Мы объявляем священную войну Мировому Злу. Наперекор всему мы крупница за крупницей будем закладывать фундамент будущего Величия и Возрождения»* (Геращенко, 1994).

XIX. Прагноз развіцця

Прагнастычныя сцэнары ў праекце русацэнтрызму насычаныя эсхаталагічнымі ноткамі, што вынікае з апісання сапраўднай сітуацыі: практычна ўвесь свет трапляе пад кантроль таёмнага сіянісцкага ўраду, і толькі Беларусь застаецца выспаю свабоды, таму прапаноўваюцца толькі два сцэнары – у залежнасці ад таго, ці ўдасца супернікам падпарадкаваць нашу краіну.

Такім чынам, у публіцыстычных працах прадстаўнікоў русацэнтрызму шмат увагі надаецца апісанню трагічных карцінаў будучага свету, ператварэння большасці людзей у паслухмяных рабоў у выніку ўстанаўлення дыктатуры глабалістаў.

Мяркуецца, што першым крокам да канца свету стане прыход да ўлады марыянетачных сілаў, якія здадуць нашу краіну пад заходні кантроль. Адпаведна, знікнуць усе шанцы для аднаўлення саюзу славянскіх народаў, адзінай надзеі для выратавання ўсяго свету.

Карціна ж «новага сусветнага парадку» выглядае жахліва. Новы парадок прадугледжвае ўсталяванне палітычнага і эканамічнага кантролю таёмнага ўраду над усімі краінамі свету праз сваіх стаўленікаў, а таксама з

дапамогаю міжнародных фондаў. На тэрыторыі былога Савецкага Саюзу задачаю «сіяністаў» будзе максімальнае раздрабненне дзяржаваў, перашкоды якім-небудзь інтэграцыйным працэсам, што спросціць усталяванне поўнага кантролю над гэтымі тэрыторыямі. Паралельна будзе ісці працэс навязвання заходніх каштоўнасцяў, якія ўспрымаюцца як цалкам чужыя славянскаму духу, і, адпаведна, вынікам стане толькі разбурэнне асноваў славянскай цывілізацыі.

З аднаго боку, стварэнне нацыянальных дзяржаваў пры развале Савецкага Саюзу разглядаецца як непасрэдны вынік падпольнай актыўнасці таемнага сусветнага ўраду і яго агентаў, але з другога – ужо і самі нацыі падлягаюць далейшаму знішчэнню як перашкоды на шляху ўсталявання татальнага кантролю над светам: «Но его (Запада – А.Л.) цель – *упразднение национальных культур и их жизнеспособности, поглощение западной цивилизации монстром мондиализма, который является геополитическим орудием шайки, мечтающей о мировой гегемонии и упорно пролагающей к ней дорогу*» (Скобелев, 1997).

Пры гэтым карціна будучага ліберальна-дэмакратычнага свету відавочна мае ярка выяўленыя апакаліпсічныя ўласцівасці, калі задача «сусветнага закулісся» – «*превратить многоцветье современного мира в некое, лишнее красок, «геополитическое пространство», на котором Сатана и его слуги будут водить свои бесовские хороводы*» (Акулов, 1997).

Такія матывы спрыяюць узмацненню матывацыі для сацыяльнай мабілізацыі прыхільнікаў праекту русацэнтрызму, ускладанню на іх асаблівай місіі ратавання свету.

Ужо згадвалася, што фактычна адзінаю перашкодаю для эсхаталагічнага сцэнару ёсць Беларусь, з яе славянскімі каштоўнасцямі ды месіянскім правадыром Аляксандрам Лукашэнкам. Гэта прадугледжвае безумоўнае падтрыманне ягонаў палітыкі, што разглядаецца як практычная рэалізацыя каштоўнасцяў ды ідэалаў русацэнтрызму. Фактычна праграмныя патрабаванні зводзяцца да працягу эканамічнай, сацыяльнай і культурнай палітыкі, якая праводзіцца прэзідэнтам Беларусі.

Асаблівае значэнне надаецца «аднаўленню» саюзу славянскіх народаў (хаця цалкам дапушчальнаю выглядае рэдукцыя да саюзу з Расіяй). Рускі народ разглядаецца выключна як трыадзінства трох народаў, таму разбурэнне гэтай цэласнасці адчуваецца як балючая траўма, што замінае захаванню культуры і адстойванню сваёй дзяржаўнасці. Таму саюз з Расіяй набывае статус найважнейшай задачы, хоць перспектывы яго прапісваюцца даволі цьмяна.

Найбольш канкрэтна выглядаюць указанні на пэўныя эканамічныя выгады, якіх можна дасягнуць з дапамогаю гэтага саюзу: доступ да найбагацейшых расійскіх сыравінных запасаў, агульны рынак і г. д. Яшчэ адным найважнейшым матывам для аб'яднання выступае магчымасць больш паспяхова супрацьстаяць агрэсіўным планам «сіянісцкага ўраду»: «*Сегодня исторический водо-*

раздел в Беларуси проходит не между демократией и диктатурой, а между колониальной зависимостью от Запада и объединением Беларуси и России в Союзное государство, ведущим к освобождению от западной зависимости и антинародных реформ» (Криштапович, 1998а).

Але больш значны гэты саюз усё ж з ідэалістычных прычынаў, якія ў праекце русацэнтрызму заўсёды кладуцца ў аснову. Мяркуюцца, што са стварэннем Саюзнай дзяржавы кладзецца пачатак адраджэнню гуманнай сістэмы каштоўнасцяў – сацыяльнай справядлівасці, нацыянальнай роўнасці, працы, салідарнасці, агульнасці, узаемадапамогі. Ніякіх канкрэтных механізмаў і шляхоў устанавлення такога ідэальнага стану не прапісваецца: простая ліквідацыя падзелу, які так балюча і траўматычна перажываецца, ужо мусіць прывесці да гарманічнага грамадства.

Заклучэнне

Паўны час праект русацэнтрызму цалкам паспяхова ўпісваўся ў ідэалагічны парадак дня беларускай улады, што асабліва было заўважна ў другой палове 1990-х гг., калі найбольш актуальным быў план пабудовы саюзнай дзяржавы з Расіяй. Тады ідэі русацэнтрызму разглядаліся як абгрунтаванне гэтага геапалітычнага альянсу. Але зафіксаваная жорсткасць

і нягнуткасць гэтага ідэалагічнага праекту прывяла да паступовага адцяснення прадстаўнікоў русацэнтрызму ад уплыву на прыняцце канкрэтных палітычных рашэнняў. Пры захаванні за вядучымі «спікерамі» прэстыжных месцаў пры ўладзе, сам русацэнтрызм усё менш адпавядае сітуацыйным і дынамічным дзяржаўным інтарэсам. Абраная стратэгія выхаду з эканамічнага крызісу (лібералізацыя, дапамога ад міжнародных фінансавых арганізацыяў) прыводзіць да падрыву і распаду ўстойлівых русацэнтрычных ідэалагемаў (напрыклад, Лукашэнка як гераічны змагар з міжнароднаю фінансаваю сістэмаю). Адпаведна, сучасная сітуацыя ставіць перад праектам русацэнтрызму сур'ёзны выклік, калі з'яўляецца патрэба змяніць зафіксаваны ў гэтым тэксце набор інтэрпрэтацыйных схемаў, бо яны страцілі сувязь з беларускімі рэаліямі. Працяглая інтэлектуальная стагнацыя русацэнтрызму, у межах якога з другой паловы 1990-х гг. не назіралася ніякага істотнага развіцця, падказвае, што гэтай плыні будзе дастаткова складана знайсці выйсце з такога крытычнага становішча. Перспектывы русацэнтрызму ў вяртанні свайго прывілеяванага становішча таксама выглядаюць зманлівымі без значнага абнаўлення як у ідэйным, так і інстытуцыйным плане.

Літаратура

1. Акулов, В. *Беларусь – Евросоюз: что пишем и что в уме* // Славянский набат. 1997. № 22.
2. Баранкевич, А.И. *Устранить Лукашенко и создать в Беларуси марионеточный режим – таков план Запада* // Личность. 1996. № 7.
3. Геращенко, А. *Под черно-золотисто-белым флагом!* // Русь Белая. 1994. № 1.
4. Гурин, В. *Иноземные уши бэнээфовского «национализма»* // Славянский набат. 1997. № 6.
5. Диктатуров, А. *«Глашатаи свободы» в «фашистской» Беларуси* // Личность. 1997.
6. Козляков, В. *Демфашизм. Краткое исследование одного циничного явления* // Славянский набат. 1998. № 29.
7. Козляков, В. *Исторический выбор народа* // Славянский набат. 1997. № 26.
8. Криштапович, Л. *Белоруссия и русская цивилизация*. Мн., 1999.
9. Криштапович, Л. (а) *Права. Свобода. Демократия* // Славянский набат. 1998. № 37.
10. Криштапович, Л. (б) *Психология Иуды* // Славянский набат. 1998. № 27.
11. Криштапович, Л. *Услышать глас народа* // Славянский набат. 1997. № 12.
12. *Ложь и правда о Славянском Соборе «Белая Русь»* // Русь Белая. 1994. № 6.
13. Малашко, А. *Ползучая интервенция* // Славянский набат. 1998. № 14.
14. Немчинов, Е.Н. *Славянское учение – природопостигающая Русь* // Славянское вече: материалы международной научно-практической конференции, Минск, 13–19 декабря 2000 г. Мн. : БелСОЭС «Чернобыль», 2002.
15. *Обращение «Братья Славяне!»* // Русь Белая. 1993. № 2.
16. Петриков, П.Т. *Основные этапы белорусской государственности* [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.hist.bsu.by/bel/nauka/konf/75%20let/konference/petrikov.htm>.
17. Петриков, П.Т. *Очерки новейшей историографии Беларуси (1990-е – начало 2000-х годов)*. Мн. : Белорусская наука, 2007.
18. Скобелев, Э. *Характер белорусского народа и будущее нации* // Славянский набат. 1997. № 20.
19. Степаненко, О. *Фронт против народа* // Славянский набат. 1999. № 30.
20. Тарасевич, М. *Вся надежда на «заморского дядю»?* // Русь Белая. 1993. № 5.
21. Титов, О. *Янычары из суверенных колоний* // Славянский набат. 1997. № 21.
22. Трещенок, Я.И. *Государственная идеология и национальная идея Республики Беларусь*. Могилев, 2006.
23. Трещенок, Я. *Две белорусские национальные идеи: католический национал-сепаратизм и православная национальная идея. Заметки историка* [Электронный ресурс] // Белорусский православный информационный портал СОБОР.by. Режим доступа : <http://sobor.by/zametki.php>.
24. Храмов, В. *И права «коллективного гражданина» надо защищать* // Славянский набат. 1997. № 15.